

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Aralık / December / ديسمبر / 2020, 5: 192-216

مصطلح الكتب الستة، تاريخه ومدلوله، ومعايير الاختيار

The Term Six Books Its History, Its Meaning and The Selection Criteria

Kütüb-i Sitte Kavramının; Tarihi, Anlamı, Diğer Hadis Kitapları Arasından Seçilme Kriterleri

Abdulaziz Muhammad al-KHALAF / عبد العزيز محمد الخلف

Ömer ELBEYLİ / عمر البيلي

الأستاذ المساعد، أكاديمية باشاك شهير / إسطنبول

الأستاذ المساعد، جامعة مرمره كلية الإلهيات / إسطنبول

Öğretim Görevlisi Dr. Başakşehir Akademi / İstanbul/ Türkiye

Öğretim Görevlisi Dr. Marmara Üniversitesi/ İstanbul/ Türkiye

Lecturer Dr. / Basaksehir Academy / Istanbul/ Turkey

Lecturer Dr. / Marmara University / Istanbul/ Turkey

omar.kalhussien@marmara.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4154-148X>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received Date: 09.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.12.2021

Yayın Tarihi / Published Date: 31.12.2021

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5812459>

Atıf / Citation / اقتباس : al-Khalaf, Abdulaziz Muhammad - Elbeyli, Ömer. "مصطلح الكتب الستة، تاريخه ومدلوله، ومعايير الاختيار". *HADITH* 7 (Aralık/December 2021): 192-216. doi.org/10.5281/zenodo.5812459.

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

انتحال: تم فحص البحث بواسطة برنامج لأجل السرقة العلمية فلم يتم إيجاد أي سرقة علمية.

web: <http://dergipark.gov.tr/hadith> | mailto: hadith.researches@gmail.com

Kütüb-i Sitte Kavramının; Tarihi, Anlamı, Diğer Hadis Kitapları Arasından Seçilme Kriterleri

Dr. Abdulaziz Muhammad al-KHALAF - Dr. Ömer ELBEYLİ (Omar KALHUSSIEN)

Anahtar Kelimeler:

ÖZ

Hadis
Tarihçe
Kavram
Kütüb-i Sitte
Seçim Kıstasları

Bu araştırma, “Kütüb-i Sitte” teriminin ortaya çıkış tarihini belirlemeyi, kavram olarak anlamını açıklamayı, ulema arasındaki içerik farklılıklarını netleştirmeyi ve özellikle Kütüb-i Sitte seçiminin dayandığı kıstasları (kriterleri) ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Araştırmayla birlikte, Kütüb-i Sitte teriminin VI./XII. asırda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Söz konusu kavramı, ilk defa, Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî (ö. 507/1113) Etrâfü'l-Kütübî's-sitte ve Şürütü'l-e'immeti's-sitte adlı kitaplarında kullanmıştır. E'imme-i sitte; Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce olmak üzere altı hadis imamına delalet etmektedir. Araştırmada analitik tümevarım metodu kullanılarak muhaddislerin diğer kitaplar arasından söz konusu altı kitabı seçmelerini sağlayan en önemli kıstaslar tespit edilmiştir. Bu kıstaslar; müelliflerinin hadis alanındaki öncü rolleri, imamlık derecesini haiz olmaları, hadis kabul şartlarının niteliği ve müelliflerin söz konusu şartlara bağlı kalmaları, hadislerin disiplinli bir şekilde sıralanıp sunulması, içindeki hadislere erişim kolaylığı, meşhur hadisleri içermeleri, râvîleri merfû olup hadislerin ekseriyetine havî olmaları, ümmetin bu hadisleri kabulü ve tahrir ettikleri hadislerin sınırlandırılmasındaki ittifakları şeklinde sıralanabilir.

The Term Six Books Its History, Its Meaning and The Selection Criteria

Keywords:

ABSTRACT

Hadith
History
Term
The Six Books
Selection Criteria

This research aims to determine the history of the emergence of the term “Six Books”, to clarify the meaning of the term and to unfold the context differences of scholars in the books and to reveal the criteria on which the selection of the Six Books were based. According to the research, it is concluded that the term “Six Books” originated in the sixth century AH and Muḥammad bin Ṭāhir al-Makdisî was the first person who used the term in his two books named The Ends of the Six Books and Conditions of the Six Imams. The research relies on the analytical inductive approach that enables the researcher to reach the most important criteria that made scholars to choose these books among other ones. These criteria are: writers of the books are pioneers of ḥadīth science; they bear the titles of imāmate; ḥadīth in the books have the necessary qualifications; and the writers have commitment to these to meet those qualifications; the books are well-organised; it is easy to find related ḥadīth; the books include well-known ḥadīth, the books contain most of the accepted texts, umma receives them with acceptance and there is an agreement on the limits of the types of ḥadīth that they produced.

EXTENDED ABSTRACT

The Term Six Books Its History, Its Meaning and The Selection Criteria

The Imāms who preserved the Prophet's ḥadīth in different eras sought to codify the ḥadīth of the Prophet, may God bless him and grant him peace. They classified the most famous books that later became al-Kutub al-Uṣūl.

These books played a great role in the later ages, when only a few years had passed since the death of their writers, and they have become the major references, to which scholar refer to return and through which scholars are enlightened in to differentiate between the wrong and the correct. These books became so popular that they have become al-Kutub al-Uṣūl.

But these al-Kutub al-Uṣūl did not get a term specific to them in the later ages, rather they were referred to in general terms without naming them with a special term, sometimes other books are added to them, and other books are extracted from them at other times, until the sixth century AH, when we see the emergence of the term al-kutub al-sitta.

The importance of the research is manifested in the fact that it examines the history of the emergence of the term "al-Kutub al-Sitta" and the objective criteria that led to the selection of these books alone, which shows the methodology followed by scholars in favoring one book over another.

The research answers several questions, including: When was the term "al-Kutub al-Sitta" born? Who is the first to use it? what does this term indicate when it was launched? What are the criteria adopted by scholars for selecting these books of origins?

It aims to identify the history of the emergence of the term al-Kutub al-Sitta. Clarifying the meaning of the term "al-Kutub al-Sitta" and the disagreement among scholars regarding time those books were introduced and to find out the criteria upon which the selection of the six books is based.

In this research, we relied on the inductive-analytical method, so we followed the work of the Muḥaddithūn to find out when these books collectively attained their status as valuable references, and reached some of the expressions that were analyzed to find out the criteria on which they based their selection of valuable books.

The researcher concluded that the authors of al-Kutub al-Sitta were among the most important ḥadīth scholars, whose books have enjoyed great prestige since they came into being.

Together, these six books took their place in the middle of the fourth century. Ibn al-Sakan described the books of the four imams as the rules of Islam, then Ibn Manda came in his book (The Conditions of the Imāms), in which he stipulated four imāms, and al-Tirmidhī was added to the list.

The original books were initially four books, then the book of al-Tirmidhī was added to them, and the last book of Ibn Mājah was added to them.

The first to use the term “al-Kutub al-Sitta” was Muḥammad ibn Ṭāhir, known as Ibn al-Qaysrani, who died in the year 507 AH, in his two books “The Parties to the Six Books” and (The Conditions of the Six Imams), and he was the first to add Ibn Mājah as one of the six.

At the beginning of the seventh century, the issue of the six books was resolved and the authors were al-Bukhārī, Muslim, Abū Dāwūd, al-Tirmidhī, al-Nasāʿī, and Ibn Mājah.

The research reached to the existence of a set of criteria that made scholars choose these books among others, and these criteria are: the status of the authors of these great books, as they were at the top of the pyramid in terms of proficiency, piety and knowledge of ḥadīth; good arrangement and ease of access to the ḥadīth in those books; the popularity of the ḥadīth they cited, inclusion of most of the accepted texts, their acceptance by The Umma, and the agreement on the limits of the types of ḥadīth they produced.

ملخص موسع

مصطلح الكتب الستة، تاريخه ومدلوله، ومعايير الاختيار

سعى الأئمة حفاظ الحديث النبوي في عصور مختلفة إلى تدوين حديث النبي صلى الله عليه وسلم، وقد ابتدؤوا ذلك منذ عصره صلى الله عليه وسلم، واستمروا في العصور التالية، حتى جاء القرن الثالث الهجري الذي يعدُّ العصرَ الذهبيَّ للسنة النبوية، فيه عاش أشهر الأئمة الحفاظ الذين صنّفوا أشهر الكتب التي صارت فيما بعد الكتبَ الأصول.

وقد كانت لهذه الكتب مكانةً عظيمةً في العصور المتقدمة، حيث لم تمض سنوات قليلة على وفاة أصحابها إلا وقد أصبحت العمدة والمرجع، إليها يرجعون وبها يستنيرون في معرفة الصحيح من السقيم. وقد نالت هذه الكتب شهرةً بالغةً حتى صارت هي الكتبَ الأصول.

ولكن هذه الكتب الأصول لم تأخذ مصطلحاً خاصاً بها في العصور المتقدمة، بل بقيت يشار إليها بصفةٍ عامةٍ دون تسميتها بمصطلحٍ خاصٍّ، يُزادُ إليها كتبٌ أخرى أحياناً، وتُنقص منها كتبٌ أخرى في أحيانٍ أخرى، وذلك حسب وجهة النظر التي ينطلق منها من يتحدث عنها، حتى جاء القرن السادس الهجري الذي بدأ يتشكل فيه مصطلح الكتب الستة.

تتجلى أهمية البحث في كونه يبحث في تاريخ نشوء مصطلح الكتب الستة، والمعايير الموضوعية التي أدت إلى اختيار هذه الكتب دون سواها، الأمر الذي يبين المنهجية التي سار عليها العلماء في ترجيح كتاب على آخر.

ويجب البحث عن أسئلة متعددة منها: متى وُلِدَ مصطلح الكتب الستة؟ ومن هو أول من استخدمه؟

وعلى ماذا يدل هذا المصطلح حين إطلاقه؟ وما هي المعايير التي اعتمدها العلماء لاختيار هذه الكتب الأصول؟

ويهدف إلى التعرف على تاريخ نشوء مصطلح الكتب الستة. وإيضاح مدلول مصطلح الكتب الستة

واختلاف العلماء في الكتب التي تراد حين الإطلاق. واستنباط المعايير التي بني عليها اختيار الكتب الستة.

وقد اعتمد في هذا البحث على المنهج الاستقرائي التحليلي، فتتبع عمل المحدثين الحفاظ لمعرفة متى نالت

هذه الكتب مجتمعة مكانتها ككتب أصول، ووصل إلى بعض العبارات التي تم تحليلها لمعرفة المعايير التي بنوا عليها

اختيارهم للكتب الأصول فاختاروها دون غيرها.

وقد خُصَّ الباحث إلى أن أصحاب الكتب الستة كانوا من كبار المحدثين الحفاظ، حظيت كتبهم بمكانة

كبيرة منذ رأت النور.

وقد أخذت هذه الكتب مجتمعةً مكانها في منتصف القرن الرابع، فقد وصف ابن السكن كتب الأئمة

الأربعة بأنها قواعد الإسلام، ثم جاء ابن منده في كتابه (شروط الأئمة)، فنصَّ فيه على أربعة أئمة، وألحق بهم

الترمذي.

وقد كانت الكتب الأصول في البداية أربعة كتب، ثم أضيف إليها كتاب الترمذي، وآخر ما أضيف إليها

كتاب ابن ماجه.

وأول من أطلق مصطلح الكتب الستة هو محمد بن طاهر المعروف بابن القيسراني المتوفى سنة (507 هـ)،

وذلك في كتابه (أطراف الكتب الستة) و (شروط الأئمة الستة)، وهو أول من أضاف ابن ماجه كأحد الستة.

وفي بدايات القرن السابع استقر الأمر على الكتب الستة المعروفة اليوم، وهي: البخاري ومسلم وأبو داود

والترمذي والنسائي وابن ماجه.

وقد وصل البحث إلى وجود جملة من المعايير التي جعلت العلماء يختارون هذه الكتب دون غيرها، وهذه

المعايير هي: مكانة أصحاب هذه الكتب الكبيرة، حيث كانوا في رأس الهرم إتقاناً وتديناً ومعرفة بالحديث، وانضباط

شروط هذه الكتب والتزام أصحابها بما اشترطوه، وحسن ترتيبها وسهولة الوصول إلى الأحاديث فيها، واستيعابها

للمعمول به من الحديث، وشهرة الأحاديث التي أوردوها، واحتوائها على أغلب المتون المقبولة المرفوعة، وتلقي

الامة لها بالقبول، والاتفاق على حدود أنواع الحديث التي أخرجوها.

وقد أدى اعتماد هذه المعايير إلى إخراج كثير من الكتب المشهورة من بين الكتب الأصول، كمسند أحمد

ومسند الدارمي.

Giriş

Hadis hafızları, hadisi şerifleri yazma ve kayıt altına alma hususunda asırlar boyu gayret göstermişlerdir. Bu gayret, Hz. Peygamber döneminde başlamış, sonraki asırlarda da devam etmiştir. Hadis ilmi, III./VIII. asırda altın çağını yaşamıştır. Zira söz konusu asır, eserleri asli kaynaklar olarak kabul edilen en meşhur hadis hafızlarının yaşadığı dönem olmuştur. Erken dönemlerden itibaren asli kaynaklar kabul edilen eserler, önemli bir yere sahip olmuştur. Musanniflerinin vefatı üzerinden uzun bir süre geçmeden ümmetin sahih hadisi, zayıf olandan ayırt etme noktasında referans kaynakları olmuştur. Şöhretleri artarak Hz. Peygamber'in hadislerinin başvuru kaynakları olmuştur. Söz konusu kaynaklar, şöhretlerine rağmen erken dönemde özel bir terimle zikredilmemiş; genel sıfatlarıyla anılmıştır. İlim ehli, bu kitaplara atıfta bulunurken onları tanımlayan belirli bir terim söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla ilgili kavramın içeriği ve kapsamı, onlardan bahseden âlimlerin bakış açısına göre değişiklik arz etmiştir. “Kütüb-i Sitte” kavramı, VI./XII. asra gelindiğinde teşekkül etmeye başlamıştır.

Bu araştırmada, Kütüb-i Sitte teriminin teşekkül süreci ve gelişim devresi gözlemlenecektir. Hadis âlimlerinin bu kitapları, diğer kaynaklara tercih etme kıstasları gün yüzüne çıkarılmaya ve bu kıstasların belirlenmesindeki dayanak ve temeller takip edilmeye çalışılacaktır.

Kütüb-i Sitte'nin teşekkül sürecinin ve bu kitapların seçilmesinde etkili olan kıstasların tahlil edilecek olması, ilim ehlinin bir kitabı, diğerine tercih etme noktasında takip ettiği metodolojiyi de ortaya koyacaktır.

Muhaddislerin bir eseri Kütüb-i Sitte'ye dâhil etmesindeki metodolojik zihniyeti ortaya koyma ve hadis kitaplarını asıl kaynak hâline getiren ilkeleri tespit etme gayesi, bizi, bu konuyu araştırmaya sevk etmiştir.

Bu araştırma; “Kütüb-i Sitte kavramı ne zaman doğdu? İlk kim tarafından kullanıldı? Kullanıldığı zaman neye delalet etmekteydi? İlgili kitapların seçilmesinde etkili olan kıstaslar ve ilkeler nelerdir?” gibi sorulara cevap aramaktadır.

Konuyla ilgili yapılan araştırmalara bakılmıştır. Araştırma konusuna kısmi derecede benzerlik gösteren makaleler olsa da bu makale; araştırma üslubu, metodu ve vardığı sonuçlar itibarıyla diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Bu makalede, Kütüb-i Sitte'nin her birinin özelliklerine ve faziletlerine ayrı ayrı değinilmeyecektir. “Kütüb-i Sitte” şeklinde iki sözcükten oluşan terimin, bir kavram olarak hadis literatüründeki içeriği, asli ve esas yeri ele alınacaktır. Ayrıca Kütüb-i Sitte'nin hadis kabul şartlarına ve kriterlerine değinilmemiş; muhaddislerin bu kitapları diğerleri arasından Kütüb-i Sitte'ye dâhil etme kriterleri araştırılmıştır.

Bu araştırmada analitik tümevarım üslubu benimsenmiştir. Bu metot doğrultusunda toplu hâlde asli hadis kaynağı olma özelliğini kazanan hadis hafızlarının kitapları incelenmiş ve bazı

terimlere ulaşılmıştır. Ulaşılan terimler analiz edilmiştir. Terimlerin analizi ile Kütüb-i Sitte'nin seçimindeki kriterler ortaya konulmuştur.

Makalenin giriş kısmında konunun önemine, tercih edilme sebebine, problemine, hedefine, araştırmanın sınırlarına ve metoduna değinilmiştir. Birinci başlık altında, Kütüb-i Sitte kavramının tarihi ve anlamı ele alınmıştır. İkinci başlık altında, bir hadis kitabının söz konusu kavrama dâhil edilme kıstasları başlıklar altında ele alınmıştır. Bu doğrultuda imamlarının yetkinliği, kitapların şartları, erişim kolaylığı, amel edilen bütün hadisleri ihtiva edişleri, hadislerin şöhreti, ümmet nezdinde kabulü ve rivâyet edilen hadislerin sınırları gibi hususlar incelenmiştir. Sonuç kısmında ise araştırma neticesinde elde edilen fikirler zikredilmiştir.

1. Kütüb-i Sitte Kavramının Tarihi ve Delaleti

A- Kavramın Tarihi

“Kütüb-i Sitte” veya “usul-i sitte” kavramının tarihi, V./XI. asrın sonlarına ve VI./XII. asrın başlarına dayanmaktadır. İbnü'l-Kayserânî lakabıyla meşhur Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî (ö. 507/1113), *Etrâfü'l-Kütübi's-sitte* ve *Şürûtü'l-e'immeti's-sitte* adlı kitaplarında Kütüb-i Sitte kavramını kullanmıştır. İbnü'l-Kayserânî'den sonra Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî (ö. 600/1203), *el-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl* adlı eserinde rivâyetleri Kütüb-i Sitte'de yer alan râvîlerin hâl tercümelerini ihtiva eden ilk çalışmayı kaleme almıştır; el-Cemmâilî'den sonra yaygınlık kazanan terim Buhârî, Müslim, Ebu Davûd, Tirmizi, Nesâî ve İbn Mâce'ye delalet eder olmuştur.¹

Yine aynı zaman diliminde Ebu'l-Hasan Rezîn b. Muâviye b. Ammâr el-Abderî es-Serakustî el-Endelüsî (ö. 535/1140), *Câmius-sihâh* veya *Tecridus-sihâh es-sitte* adlı eserini kaleme almıştır. el-Endelüsî, altı sahih başlığı altında; Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri, Ebu Dâvûd, Tirmizî, ve Nesâî'nin *Sünen*'leri yanında Mâlik'in *Muvatta*'ını ele almıştır. Görüldüğü üzere el-Endelüsî, beş sahih kitaba *Muvatta*'ı eklemiştir. Onun altı sahih tespitini talebesi Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210) kendisinden almış, *Câmi'u'l-uşûl li-ehâdisi'r-Resûl* adlı eserinde uygulamıştır. Kütüb-i Sitte kavramına paralel olarak Kütüb-i Hamse kavramı da gelişmiştir. Zira Ebû Bekr Zeynüddîn Muhammed b. Mûsâ b. Osmân b. Hâzim el-Hâzimî el-Hemedânî (ö. 584/1188), *Şürûtü'l-e'immeti'l-hamse* başlığı altında bir eser kaleme almıştır. el-Hâzimî, eserinde Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, ve Nesâî'nin şartlarını ele almıştır. Yine Ebû Tâhir Sadruddîn Ahmed b. Muhammed b. Silefe es-Silefî (ö. 576/1180) sahihleri beş olarak ele almış, Ebû Dâvud hakkında şunları söylemiştir: “Ebû Dâvud'un *Sünen*'i, fikh ve hadis otoriteleri tarafından kabul görmüş ve sahihliğinde ittifaka varılmış beş kitaptan biridir.”²

¹ M. Yaşar Kandemir, “Cemmâ'ilî” *DİA* İslam Ansiklopedisi, 7, 338-340. M. Yaşar Kandemir, “İbnü'l-Kayserânî” *DİA* İslam Ansiklopedisi, 21, 109-111.

² Ebû Tâhir es-Silefî, *Süneni Ebî Dâvûd*, (Halep el-Matba'l-İlmiye, 1932), 4, 357.

Kütüb-i Sitte ve Kütüb-i Hamse terimlerinden önce “el-Eimme” sayı kısıtlaması olmadan “imamlar” terimi veya “dört imam” terimi kabul görmüştür. Dört imam olarak kastedilen âlimler; Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, ve Nesâî’dir. Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 395/1005), *Risâle fi beyâni fazli (nakli)’l-ahbâr ve şerhi mezâhibi ehli’l-âşâr ve hakikati’s-sünen ve tashihi’r-rivâyât (Şürûtü’l-e’imme fi’l-kırâ’ati ve’s-semâ’ ve’l-münâvele ve’l-icâze)* adlı bir eser kaleme almıştır. Kitabın başlığında da görüldüğü gibi imamları bir sayıyla sınırlamamıştır. Bu eser, imamların şartları babında kaleme alınan ilk eser olma özelliğini taşımaktadır.³ Söz konusu eserde beş hadis imamının şartları ele alınmış ve onlar hakkında şunlar söylenmiştir:

Sadece sahihi rivâyet edip illetli hadislerin farkında olan, doğruyu yanlıştan ayıran dört imam vardır. Bu imamların başında Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî (ö. 256/870) gelir ve Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî’nin (ö. 261/875) adı zikredilir. Onlardan sonra Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889) ve Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî’den (ö. 303/915) gelir. Bu imamlardan sonra, onlar kadar olmasa da imamların metotlarını uygulayıp onların yolundan gitmeye çalışan şu âlimler gelir: Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl Semerkandî ed-Dârimî (ö. 255/869), Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü’rî (ö. 311/924) ve Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım en-Nebîl eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 287/900).⁴

Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî beş imamı zikredip Dârimî, İbn Huzeyme ve Ahmed b. Amr b. Ebî Âsım en-Nebîl’i onlarla aynı derecede tutmuştur. O, metinde görüldüğü üzere muhaddisleri üç tabakada zikretmiştir. Buhârî’yi ve Müslim’i, daha sonra Ebû Dâvûd’u ve Nesâî’yi, son olarak da Tirmizî’yi zikretmiştir. Ayrıca Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî’nin şartlarından bahsetmiştir.⁵

Görüldüğü üzere Kütüb-i Sitte veya e’imme-i sitte kavramı, Kütüb-i Hamse veya e’imme-i hamse terimiyle VI./XII. asrın başlarında zuhur etmiştir. Söz konusu terimlerin hadis alanında yerleşmesi, öncesinde bu altı imamın bütün muhaddisler katında otorite sağlamasına bağlıdır. Altı imamın otorite sağlama süreci, IV./X. asrın ortalarında gerçekleşmiştir. Bu zaman dilimi, son imamın vefatından elli yıla yakın bir zaman sonrasına işaret etmektedir. Ebu el-Fadl b. el-Kayserânî’nin, Humeydî’den naklen şöyle söylemiştir: “İki sahih kitabın zikri geçtiği zaman Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Hâfiz el-Fakîh [İbn Hazm] (ö. 456/1064), bu iki kitabın şanının yüce olduğunu vurguladı. Sonra bir grup hadis âlimi, Saîd b. es-Seken’e bir gün hadis kitaplarının çoğaldığını, Saîd b. es-Seken’in kendilerine yetecek kaynağı söylemesini istediler. Saîd b. es-Seken, hiçbir şey söylemeden evine girdi. Elinde dört kitapla çıkıp onları üst üste koyup: ‘İşte İslam’ın temelleri Buhârî, Müslim, Ebû

³ Abdulfettâh Ebu Gudde, *Hâzîmî’nin şurutü’l-e’imme tahkiki*, (Halep: el-Matba’ el-İlmiyye, 2005), s. 109.

⁴ Muhammed b. İshak İbn Mende, *Risâle fi beyâni fazli’l-ahbâr ve şerhi mezâhibi ehli’l-âşâr ve hakikati’s-sünen ve tashihi’r-rivâyât (Şürûtü’l-e’imme)*, (Riyad: Dârü’l-Müslim, 1416), s. 42-43.

⁵ Muhammed b. İshak İbn Mende, *Şürûtü’l-e’imme*, s. 71.

Dâvûd ve Nesâî; bu dört kitap bunlardır.’ dedi.”⁶ İbn Hazm’ın İbnüs-Seken’den⁷ aktardığı bu kısma, dört kitabın dinin temeli olarak nitelendirildiği en eski rivâyetlerden biridir. Rivâyette Kütüb-i Sitte kavramı yoktur. “Kavâid veya usûlü’l-İslam” sıfatıyla zikredilmiş; Tirmizi ve İbn Mâce zikredilmemiştir.

Bazı hadis âlimlerinin V./XI. asır geldiğinde bu kitaplardan hadis tahrir etmeye başladıkları görülmektedir. Örneğin, Beyhakî, bir hadisi rivâyet ettikten sonra: “Bu hadisi Tirmizî, Ebû Dâvud, Nesâî tahrir etmiştir.” şeklinde kayıt düşmüştür. Beyhakî şöyle demiştir: “Bu kitaba bakan birinin şunu bilmesi gerekir ki Buhârî ve Müslim, her biri sahihlerden oluşan birer kitap tasnif etmişlerdir. Ancak bazı hadisler vardır ki onların sıhhat kıstaslarına (kitaplarına alma konusunda) uymadığı için söz konusu rivâyetleri *Sahih*’lerine almamışlardır. Geriye kalan hadislerden bazılarını Ebû Dâvud, bazılarını Tirmizî, bazılarını Nesâî, bazılarını ise İbn Huzeyme kitaplarında tahrir etmişlerdir.”⁸ Beyhakî’nin bu sözü, bize “eimme-i hamse” ve “eimme-i sitte” terimlerinin herkes tarafından tanındığını, kitaplarının ise hadis ilminde asıl kabul edildiğini açıkça göstermektedir. Tarihî süreç içerisinde “eimme-i sitte” ve “Kütüb-i Sitte” terimlerinin Ebu’l-Fazl İbnü’l-Kayserânî’nin *Şurût el-eimme es-sitte* adlı kitabında başlık olarak yer aldığı görülmektedir. Kütüb-i Hamse terimini ise el-Hâfız el-Hâzımî, *Şurût el-eimme el-hamse* şeklinde kitabına isim olarak kullanmıştır.

B. Kütüb-i Sitte Teriminin Delalet Ettiği Mana

İmamlar hakkında yazan bütün âlimler altı imam arasında Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî için ittifak hâlinindedir; fakat altıncı imam hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları, İmam Malik’i ve onun *Muvatta*’ını altıncı kitap olarak sayarken bazıları, İbn Mâce’nin *Sünen*’ini ve bazıları ise İmam Dârimî’nin *Müsned*’ini Kütüb-i Sitte’ye dâhil etmişlerdir. Altıncı İmam şu üç imamdan biridir:

1-*Muvatta* sahibi İmam Mâlik b. Enes: Kütüb-i Sitte’nin altıncı kitabı olarak Rezîn b. Muâviye, *Tecrîd-i sıhah-ı sitte* kitabında zikretmiştir. İbnü’l-Esir, *Câmiu’l-usul* adlı eserinde aynı şekilde *Muvatta*’ı Kütüb-i Sitte’nin altıncı kitabı olarak kabul etmiştir.⁹ İmam Malik’i altıncı imam olarak kabul eden âlimler, onun hadis ilmindeki yüksek derecesini ve kitabındaki sahih hadisleri göz önünde bulundurarak böyle bir kanaate varmışlardır.

2-*Sünen* sahibi İbn Mâce: *Şurût el-eimme es-sitte* ve *Etrâf el-kütüb-i es-sitte* kitaplarında Kaysârânî’nin İbn Mâce’yi altıncı imam olarak kabul ettiği görülmektedir. Bu hususta *el-İşrâf ala mârifeti’l-etrâf* isimli kitabında İbn Asâkir (ö. 571/1176), aynı şekilde İbn Mâce’yi altıncı imam olarak kabul etmiştir.¹⁰ *el-Kemâl fi esmâi’l-ricâl* isimli kitabında, Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî (ö.742) ile

⁶ Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, *Şurût’l-kütüb-i-sitte*, (Halep: Mektebetü’l-Matbuât el-İslâmiyye, 2005), s. 100-101.

⁷ Ebû Alî Saîd b. Osmân b. Saîd b. es-Seken el-Bağdâdî (ö. 353/964), önemli hadis hafızlarından. Hadis alanında birçok eseri bulunmaktadır. Bkz. Hayreddin Zirkî, *el-E’lâm*, (Beyrût: Dâru’l-İlim lilmelâyîn, 2002), 3, 98. Salahattin Polat, “İbnüs-Seken” DİA İslam Ansiklopedisi, 21, 202-203.

⁸ Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî (ö.458), *Marifetü’s-Sünen ve’l-Âhar*, (Karaci: Câmiatü’d-Dirâsât el-İslâmiyye, 1991), 1, 180.

⁹ Sa’d b. Abdullah el-Hamîd, *Menâhucu’l-Muhaddisîn*, (Riyad: Dâru Ulumi’s-Sünne, 1999), s.227.

¹⁰ Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, *Keşfüz-zunûn an esmâi’l-kütüb ve’l-funûn*, (Bağdâd: Mektebetü Müsennâ 1421), 1, 81.

Makdisî aynı görüşü üzeredirler. Yine Zehebî ve İbn Hacer gibi pek çok âlim de İbn Mace'yi altıncı imam olarak kabul etmektedirler. Onun altıncı imam olduğu görüşü hadis âlimleri arasında meşhur olmuştur ve artık eimme-i sitte denildiğinde altıncı imam olarak İbn Mace akla gelir olmuştur. İbn Mace'nin altıncı imam olduğu görüşünde olan âlimlerin gerekçeleri şunlardır:

-İmam Malik'ten farklı olarak İbn Mace'nin Kütüb-i Hamse'ye zevâidi çoktur, 1000 kadar hadistir. İmam Malik'in ise neredeyse yoktur.¹¹

- *Muvatta'* da merfu olmayan pek çok hadis vardır. Sahabe ve tabiine mevkuf 900 kadar hadis vardır. Yine *Muvatta'* da İmam Malik hadislerden istinbat ettiği fikhî görüşlerini *Muvatta'* a eklemiştir. İbn Mace'de ise maktu ve mevkuf hadisler nadirdir.¹² Yukarıdaki çoğunluğa muhalif olarak İmam Mâlik'in *Muvatta'* ını altıncı kitap olarak kabul edenler, onun kitabında rivâyet ettiği hadislerin sıhhatini dikkate almışlardır. Zira İbn Mâce'nin münferit olarak rivâyet ettiği hadislerin çoğu zayıftır. Zehebi'ye göre İbn Mâce'nin bazı rivâyetlerinin münker ve çok az bir kısmının da mevzu olmasından dolayı âlimlerin bir kısmı, onun kitabını derece olarak daha aşağıda görmüşlerdir.¹³

Şuayb Arnaût, İbn Mâce'nin rivâyet ettiği bütün ziyadeleri kapsamlı bir çalışma ile ele almış ve 1213 kadar hadisin mükerrer, sahih ve hasen ligayrihi olan ve diğer Kütüb-i Hamse'de bulunmayan 600 kadar hadis olduğunu tespit etmiştir. Bu da onun rivâyet ettiği hadislerin neredeyse yarısının sahih ya da hasen olduğunu göstermektedir.¹⁴

3-Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî (ö. 255/869): Bazı âlimler, *Sünen* ile Dârimî'nin altıncı imam lakabına layık olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşü ilk ortaya atan Moğultay b. Kılıç el-Hikrî'dir (ö. 762/1361). el-Alâî şöyle demiştir: "Altıncı kitap İbn Mâce yerine Dârimî olmalıdır. Zira o, çok az zayıf muhaddisten rivâyet eder. Mürsel ve mevkuf hadisleri de olsa münker ve şâz hadisleri nadirdir".¹⁵ Ancak görüldüğü üzere İbn Tâhir el-Makdisî, Dârimî'nin *Sünen*'inde bulunan mevkuf ve maktu hadislerden dolayı İbn Mâce'yi evla görmüştür.¹⁶

2. Kütüb-i Sitte'nin Seçilme Kriterleri

Söz konusu altı kitabı üstün ve ayrıcalıklı kılan nedir? Kütüb-i Sitte'yi asıl yapıp diğer hadis kitaplarından ayırt eden özellikleri nelerdir? İbn Huzeyme ve İbn Hibbân gibi sahih hadisleri tahrir etme hedefiyle kaleme alınmış veya Ahmed b. Hanbel gibi hadis edebiyatında önemli yeri olan müellifin eseri neden Kütüb-i Sitte'ye dâhil edilmemiştir? Bu kitapların seçiminde en önemli kıstaslar nelerdir?

¹¹ Ahmed b. Ali b. Hacer, *en-Nüket alâ kitâb İbn's-Salâh*, (Medîne Münevvere: el-Câmiâ el-İslâmiyye, 1984), 1, 487. Şuayb Arnaût, *Sünen İbn Mâce* tahkiki girişi, Dâr Risâle âlemiyye, Dımaşk 2009, I, 26.

¹² Muhammed el-Leknevî, *et-Ta'lik el-mümecced alâ Muvattâ Muhammed*, (Dımaşk: Dâr el-Kalem, 2005), 1,90.

¹³ Şuayb Arnaût, *Sünen İbn Mâce* tahkiki girişi, 1, 26.

¹⁴ Şuayb Arnaût, *Sünen İbn Mâce* tahkiki girişi, 1, 26.

¹⁵ İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâb İbn's-Salâh*, 1, 486.

¹⁶ Saîd Âl Hamîd, *Menâhic el-muhaddisîn*, s. 288.

Bu sorulara cevap vermeden önce şu üç meseleyi açıklamak uygun olacaktır:

A- Bahsi geçen hadis âlimleri, ümmet katında itibarı olan âlimlerdir. Onların kaleme aldığı kitaplar da aynı şekilde itibarlıdır. Kütüb-i Sitte'yi hadis alanında otorite kabul etmek hem muasırları hem daha sonra gelen âlimler tarafından ümmet nezdinde tasvip edilmiş ve yadırganmamış bir tasnif olmuştur. Kütüb-i Sitte'nin üstünlüğünü savunmayı, içtihadın gerilemesine bağlı olarak eskiyi yüceltme psikolojisinden kaynaklı olduğunu iddia etmek aşağıda görüleceği üzere Kütüb-i Sitte'ye atfedilen önemin zamanı ve sebebi hakkında ön yargılı bir tespit olsa gerektir.¹⁷

B- Kütüb-i Sitte'yi tercih eden âlimler, bu kitapları, diğerleri arasından hangi sebeplere dayanarak ayırdıklarını açık bir şekilde beyan etmemişlerdir. Bu sebepleri, seçilen kitapların özelliklerine bakarak aralarındaki benzerlikleri tespit etmek mümkündür.

C- Kütüb-i Sitte'nin tercihini sadece bir sebebe ve kıstasa bağlamak doğru değildir. Birçok kıstasın tespit edileceği sebepler vardır. Aşağıda zikredeceğimiz her şey birer kıstas olmasa bile Kütüb-i Sitte'den her birinin söz konusu kavram ve kitapların arasına alınmaya vesile olan bir niteliklerdir. Muhammed Sıddık Han Kannevcî (ö. 1307/1890) Kütüb-i Sitte'nin seçimindeki kıstaslara değinmiştir:

Hadis kitapları çok olup ehline bilinse de üst tabakası Kütüb-i Sitte'dir. Söz konusu altı kitabın sıhhat ve şöhret açısından özel yönleri vardır. Bu kitaplar, ümmetin selefi ve halefi nezdinde, sarsılmayacak bir güvene erişmiştir. Hadis erbabı, asırlar boyu bu altı kitaba özen göstermiştir. Kütüb-i Sitte, özel ilim meclislerinde âlimler ve âmme meclislerinde halk tarafından benimsenmiştir. Kapsadığı kitapların belirlenmesi hususunda çok çaba sarf edilmiştir. Hadis ilmi tahsilinde Kütüb-i Sitte'ye yönlendirilmiş bu kitaplardaki hadisler ile iktifa edilmiştir.¹⁸

Kütüb-i Sitte'nin bu terim içine alınma kıstaslarına aşağıdaki başlıklar altında değinilecektir.

I. Kütüb-i Sitte Sahibi İmamların Bu Alandaki Önderliği

Bu imamların her biri birer hadis hafızıdır. Onların hadis ilmi öncüleri oldukları her sırada bilinmektedir ve sahih hadisi, illetli hadislerden ayıracak donanıma sahip olduklarına dair ittifak bulunmaktadır. Onlar hakkında söylenen bütün övgüleri burada zikretmek uygun olmayacağından her biri hakkında döneminin ricâl ilmi imamları tarafından yapılan değerlendirmelere kısaca yer verilecektir:

A-Buhârî, Horasan'da hadis ilminde önder; hadis hıfzında öncüdür. Ahmed b. Hanbel, onun hakkında şunları söylemiştir: "Horasan'da hadis hıfzı şu dört âlimdedir: Ebû Züra er-Râzî, Muhammed

¹⁷ Kütüb-i Sitte'ye atfedilen önemin söz konusu psikolojiye bağlılığı konusunda daha fazla bilgi için bkz. H. Musa Bağcı, el-Kütübü's-Sitte Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Otoritesini Oluşturan Faktörler, *İslamî İlimler Dergisi*, 2007, cilt: II, sayı: 2, s. 124.

¹⁸ Muhammed Sıddık Han b. Hasan b. Alî el-Kannevcî, *el-Hitta fî zikri's-sihâh es-sitte*, (Beyrut: Darü'l-Kütüb el-İlmiyye, 1985), s. 12.

b. İsmail el-Buhârî, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkindî ed-Dârimî ve el-Hasan b. Şucâ' el-Belhî.”¹⁹

B-Müslim; Ahmed b. Seleme, onun hakkında şunu söylemiştir: “Ben Ebû Züra ve Ebû Hâtim’in, sahihi bilmekte Müslim b. Haccâc’ı dönemlerinin hocalarından üstün gördüklerine şahit oldum.”²⁰ Muhammed b. Beşşâr’dan şu sözü nakledilmiştir: “Dünyanın hadis hafızları dörttür. Rey şehrinde Ebû Züra, Nişâbur’da Müslim, Semerkant’ta Dâremî ve Buhâra’da Muahmmmed b. İsmail el-Buhârî.”²¹ Bu nakillerde görüldüğü üzere hadislerin ileli yanında cerh-tadîl alanında imam olan Ebû Züra ve Ebû Hâtim gibi âlimler Müslim’i öncelemişlerdir. Onların dönemi, hadis ilminin altın çağını temsil etmektedir. Ayrıca dünyada dört hadis hafızı arasında adı zikredilmektedir.

C-Ebu Dâvûd. Ebû Bekr el-Hallâl (ö. 311/923) şöyle söylemiştir:

Ebu Dâvûd, zamanında öncü görülen imamdır. Çağdaşlarından hiç kimse hadis tahricinde kendisine yetişememiştir.²² Zehebî şöyle demiştir: “Ebû Dâvûd hadis alanındaki imamlığı yanında büyük fakihlerdendir. Kitabı bunu göstermektedir. O, İmam Ahmed’e musâhabet etmiş âlimlerdendir. Bir müddet İmam Ahmed’in meclisinde bulunmuştur. Ona usul ve fûruda dakik meseleler sormuştur. Sünnete ittiba ve teslim olmada ve kelamın sakıncalı meselelerinden uzaklaşmakta selef mezhebindedir.”²³

D-Tirmizî. el-Hâkim onun hakkında Ömer b. Alek’ten şunları nakletmiştir: “Buhârî vefat edince Horasan’da ilim, ezber, zühd ve takvada Tirmizî gibi bir başka âlim bırakmamıştır. Takvasından gözlerini kaybedene kadar ağlamış senelerce a’mâ yaşamıştır.”²⁴ Yine Zehebî, Tirmizî’nin *Sünen* adlı eserinin onun imametine, ezberine ve fihhına delil olarak kâfi olduğunu söylemiştir.²⁵

E- Nesâî. Dârekutnî şöyle söylemiştir: “Nesâî, hadis ilminde kendi asrındaki herkesten üstündür.”²⁶ Zehebî, “Üçüncü yüzyılın başında Nesâî’den daha güçlü bir hadis hafızı yoktu. O, hadiste, ilel ve rical de Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî’den daha zekidir. O, Buhârî ve Ebu Züra derecesinde bir âlimdir.”²⁷

F- İbn Mâce. Ebû Ya’lâ el-Halilî’den şu sözü nakledilmiştir: “O, yüksek derecede (sika) güvenilirirdir, üzerinde ittifak edilmiş hadisiyle amel edilmektedir. Hadis ilminde marifet ve ezber

¹⁹ Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh Bağdâd*, (Beyrût: Dâru’l-Garb el-İslâmî, 2002), 2, 340.

²⁰ Osman b. Abdurrahmân İbn’s-Salâh, *Siyânetü sahihi Müslim*, (Beyrût: Dâru’l-Garb el-İslâmî, 1408), s. 61.

²¹ Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tedribür-râvî fi şerhi takrîb en-Nevâvî*, (Dımaşk: Dâr Taybe, , t.y), 2, 941.

²² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh Bağdâd*, 5, 75.

²³ Zehebî, *Siyer*, 13, 215.

²⁴ Zehebî, *Siyer*, 13, 273.

²⁵ Zehebî, *Siyer*, 13, 267.

²⁶ Abi b. el-Hasan İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1995), 16, 174.

²⁷ Zehebî, *Siyer*, 14, 133.

sahibi biridir.”²⁸ Zehebî: “İbn Mâce hâfız, nâkîd, sâdık ve geniş ilim sahibiydi.”²⁹ İbni Hacer: “İmamlardan biridir.”³⁰

Haklarında yazılan övgülerden çok azını naklettiğimiz sözlerden de anlaşıldığı üzere adı geçen altı imamın hadis alanındaki imametleri aşikâr; sahihi, illetliden ayırmakta öncülükleri ayan ve beyandır. Bu durum, onların kaleme aldıkları kitapları Hz. Peygamberin sünnetini temsil eden asıllar hâline getirmiştir.

II. E'imme-i Sitte kitaplarında Hadis Şartlarının Net Olması ve Bu Şartlara Uyulması

E'imme-i sitte'den her biri, kitabını kaleme almadığı kendi şartlarını belirleyip bu şartlara riayet etmiştir. Bazı imamlar, şartlarını açık bir şekilde ifade ederken, bazıları açık bir şekilde ifade etmeseler bile sonradan gelen ulema tarafından uydukları şartları tespit etmiştir.³¹

Kütüb-i Sitte'yi, “rivâyet ettiği hadislerin sahih olma şartı olanlar” ile “sıhhat şartı olmayanlar” şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Kütüb-i Sitte'yi, sıhhat şartına göre taksim şu şekilde mümkündür:

A- İmam Buhârî ve Müslim, kitaplarına aldıkları bütün hadislerin sahih olması şartları bulunmaktadır. Buhârî şöyle demiştir: “Bu kitapta sadece sahih hadisleri tahrir ettim. Sahih olup benim kitabıma almadığım tahrir ettiğimden fazladır.”³² Kitabının ismi de (*el-Câmi'u's-sahîhu'l-müsned min umûri Resûlillâh şallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*), bu şartını açık bir şekilde ifade etmektedir. Kitabın içeriği, bu şartı uyguladığını göstermektedir. İmam Müslim de aynı şekilde sadece sahih hadisleri tahrir etmiştir. Şöyle demiştir: “Bu kitaba, sıhhati hususunda birlik hâsıl olmayan hadisleri almadım. Sadece sıhhatine icma hâsıl olan hadisleri aldım.”³³ Kitabının ismi sıhhat şartına delalet etmektedir: “Bu *el-Müsned es-sahîh*'i üç yüz bin mesmu (iştilmiş) hadis arasından yazdık.”³⁴ demektedir.

B- Dört sünen sahibinin, sadece sahih hadisleri tahrir etme şartı bulunmamaktadır. Onlar, sahih yanında hasen ve zayıf hadisleri de tahrir etmişlerdir. Sünen sahiplerinin şartı, cerh ve tadil âlimleri tarafından hadisnin terk edilmesi gerektiğine ittifak olunmayan râvîlerin hadislerini tahrir etmektir. Ebu Dâvûd şöyle demektedir: “*Sünen* adlı kitabımda hadisi metruk bir râvîden rivâyet

²⁸ Zehebî, *Siyer*, 14, 279.

²⁹ Zehebî, *Siyer*, 13, 278.

³⁰ Ahmed b. Ali İbn Hacer, *Tehzîb et-tehzîb*, (Hindistan: Dâiretu'l-Maârif en-Nizâmiye, 1326), 9, 531.

³¹ İmamların şartları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 1979, sayı: 3, s. 103-126.

³² Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethul-mugîs bişerhi elfiyyeti'l-hadîs*, (Mısır: Mektebetüs-Sünne, 2003), 1, 50.

³³ Müslim, *salat*, 16: 404.

³⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh Bağdâd*, 15, 121.

bulunmamaktadır. Münker bir hadis varsa münker olduğunu belirttim. Ayrıca bu bapta ona benzer bir hadis olmadığını beyan ettim.”³⁵

Aynı durum Tirmizî için de geçerlidir. Tümevarım (istikrâ) yoluyla Tirmizî'nin, hadis alanında öncelikle göre daha az birikim sahibi olup cerh ve tadil eleştirisi alan dördüncü tabaka râvîlerin hadislerini tahrir etmektedir. Ancak Tirmizî, red ve terk edilmiş râvîlerden tahrir etmemiştir. O tahrir ettiği râvîlerin durumunu açıklamıştır.³⁶

Nesâî, *Sünen*'inde sıhhat konusunda daha titiz davranmıştır. Kitabının ekseriyeti sahihi ihtiva etmektedir. Zira o, kitabını yine kendisine ait geniş eseri *Sünen-i Kübrâ*'dan seçerek kaleme almıştır. Ebu Dâvûd'un ve Tirmizî'nin kabul edip hadisini tahrir ettiği bazı râvîleri Nesâî kabul etmemiştir. Dahası Buhârî ve Müslim'in râvîlerinden reddettiği de olmuştur. Nesâî'den şöyle nakledilmiştir: “*Sünen*'i toplamaya başladığım zaman bazı râvîler hadisini tahrir etme hususunda şüphelerim vardı. Onların rivâyetleri için istihâre yaptım. Onların alî isnatlarına rağmen rivâyetlerini bırakmaya karar verdim.”³⁷

Nesâî'nin aksine İbn Mâce'nin *Sünen*'i, Kütüb-i Sitte arasında en fazla zayıf hadis içeren kitaptır. Zehebî, onun hakkında şunu söylemiştir: “İbn Mâce'nin *Sünen*'i içinde sayıları çok olmamakla beraber zayıf hadisler içeren iyi bir kitaptır. O zayıf hadisler de olmasa ne güzel olacaktı.”³⁸ İçinde bazı hadislerden olsa gerek ilk dönemlerde Kütüb-i Sitte kavramına dâhil edilmemiş, yukarıda görüldüğü üzere ileri dönemlerde eklenmiştir.

Sünen sahiplerinin sahih olmayan hadisleri de tahrir etmeleri, zayıftan sahihe sünen babındaki bütün hadisleri toplama arzusudur. Zira sünen, fikhî hadisler demektir. Fukahâ, sahih hadisler ile amel ettikleri gibi hasen ve bazen zayıf hadislerle de amel edebilmektedir. Sünen sahipleri ayrıca bazen zayıf hadisi, bu bapta daha sahih olmadığından veya hadis zayıf da olsa Hz. Peygambere nispeti cihetiyle ulemanın görüşünden evla olması bakımından rivâyet etmişlerdir. Dördüncü kıstasta ele alınacağı üzere başka sebepler de vardır.

Sünen sahipleri, muhtelif derecelerdeki hadisleri rivâyet etmelerine rağmen ele aldıkları bapta en sahih hadisi tahrir etme prensibine bağlı kalmışlardır. Bapta en sahih hadisi zikretme prensibinden sadece diğer hadisin senedinin daha âlî olması gibi sebeplerden vazgeçmişler, âlî senedi daha sahihe tercih etmişlerdir. Ebû Dâvûd, Mekkelilerin, kendisinin her zaman bapta en sahih hadisleri mi zikrettiği sorularına şöyle cevap vermiştir: “Hadisin iki sahih vecih üzere rivâyet edilmesi, birinin senedi daha eski; diğerinin ise râvîleri daha güvenilir olması durumu müstesnadır. Bu durum da belki de daha eski olanı tercih etmişizdir; fakat bu durum, kitabımızda on hadisten azdır.”³⁹ Her

³⁵ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Risâletü Ebî Dâvûd li ehli Mekke*, (Halep: Mektebetü'l-Matbûât el-İslâmiye, 2005), s.33.

³⁶ Nureddin İtir, *el-İmâm et-tirmizî, ve'l-müvâzene beyne câmi'î ve's-sahihayn*, (Beyrût Müessesetür-Risâle, 1988), s. 56.

³⁷ İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh*, 1, 284.

³⁸ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, (Beyrût Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye), 1998, 2, 155.

³⁹ Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd li ehli Mekke*, s.30-31.

zaman baptaki en sahih hadisi tercih etme ilkesinden yoksun olmaları İbn Huzeyme ve İbn Hibbân sahihlerinin Kütüb-i Sitte arasına seçilmeme sebeplerinden olsa gerektir. Zira onlar, sahihleri rivâyet etme şartıyla kendilerini sınırlamalarına rağmen sahih olmayan hadisler rivâyet etmişlerdir. Ayrıca İbn Hibbân, hadis kabulünde kolaylığıyla bilinmektedir. Ayrıca hadisi kabul ve red şartlarında ihtilaf olduğu gibi terimlerde de ihtilaf söz konusudur. Bu konu, sekizinci kıstasta ele alınacaktır.

III. Kütüb-i Sitte Kitaplarının Düzenliliği ve Hadislere Erişim Kolaylığı

Kütüb-i Sitte imamları, kitaplarını konulara göre tertip etmiştir. Her konu “kitap” adını verdikleri bir ana başlık altında işlendikten sonra “bab” adında alt başlıklar oluşturulmuştur. Konuyla alakalı bütün hadisler, bu başlıklar altında işlenmiştir. Böylelikle kitaplar, bir düzen kazanmış ve hadislere erişim kolaylığı sağlanmıştır. Söz konusu hadis taksimleri, hadis kitap telifi alanında nitelikli bir atılım olarak addedilmiştir. Zira altı imamdan önce müsned türünde kaleme alınan hadis kitapları bir râvîyi alıp onun rivâyet ettiği hadisleri konularına bakmaksızın hepsini üst üste aktarıyordu.⁴⁰

Hattâbî, Ebû Dâvûd hakkında şunları söylemektedir:

Ebû Dâvûd’tan önce hadis uleması, câmi’ ve müsned tarzında kitaplar telif ediyordu. Bu kitaplar; sünen, ahkâm, ahbâr, kıssalar, mevâiz ve âdâb içeriyordu. Ancak sadece süneni tek başına her yönüyle toplayıp ihata ederek farklı siyâklarda uzun rivâyetlerin içinden öz ve özet bir şekilde ortaya koymak Ebû Dâvûd’tan başka kimseye müyesser olmamıştır. Dolayısıyla Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inin hadis erbabı nezdinde ayrı yeri olmuştur. Bu eser için hadis tâlipleri uzun mesafelerden rihle yapıp gelerek onun rivâyetlerini almaya özen göstermiştir.⁴¹

Hattâbî’nin Ebû Dâvûd ve *Sünen*’i hakkında söylediği bu övgü dolu sözler, diğer *Sünen* kitapları (aynı şekilde kaleme alındığından) için de geçerlidir. *Müsned* metodunda yazılan kitapların hadis alanında asıl addedilmemelerinin bir sebebi de telif metotları olsa gerektir.

IV. Kütüb-i Sitte’nin Amel İçeren Hadisleri İhtiva Etmesi

İbn Hacer, ahkâm hadisleri hakkında şunları söylemiştir: “*et-Temyiz* adlı kitabında Ebû Cafer Muhammed b. el-Hüseyin el-Bağdâdî, Sevrî, Şu’be, Yahya b. Said el-Kattân, İbn Mehdî, Ahmed b. Hanbel ve diğer hadis âlimlerinden; mükerrerler hariç Hz. Peygamber’e isnat edilmiş dört bin dört yüz adet olduğunu nakletmiştir.”⁴² Burada ulemanın ahkâm olarak niteledikleri hadisler, doğrudan lafızları ve birinci delaletleri ile hüküm içiren hadisler kastedilmiştir. Tazammun ve iltizam yoluyla hükümlere işaret ve delalet eden hadisler, bu sayının dışındadır. Zira kıssalar, menakıp, savaşlar ve başka konulardaki hadislerden hüküm çıkarılması mümkün ve vakidir.⁴³

⁴⁰ Mehmet Dilek, *Hadis tahrir şartları açısından kütüb-i sitte*, (İstanbul: İpek Yayınları, 2009); Mehmet Dilek, *Hadis el kitabı*, Editör Eyüp Baş Editör, Zişan Türcan, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021), s.143-167.

⁴¹ Hamed b. el-Hattâbî, *Me’âlimü’s-sünen*, (Halep: el-Matba el-İlmiyye, 1932), I, 7.

⁴² İbn Hacer, *en-Nüket ala İbn’s-Salâh*, 1, 299.

⁴³ Abdülfettâh Ebû Gudde, *Ta’lîk ala risâleti Ebî Dâvûd*, s. 37.

İmam Nevevî'den, "Gerçek şudur ki; usul-ı hamsenin kapsamadığı hadisler çok azdır." sözü nakledilmiştir. Ulema, onun bu sözünü ahkâm hadislerine hamletmiştir.⁴⁴ İbn Hacer, Nevevî'nin bu sözü hakkında şu yorumu yapmıştır: "Ahkâm hadisleri hakkında söylenmiş bir sözdür. Zira ahkâm hadisleri dışındaki hadisler az değildir."⁴⁵

Kütüb-i Sitte, amel içeren hadislerin çoğunu ihtiva etmektedir. Fakihler hüküm çıkarmak için bu kitaplara başvurmaktadır. Ahkâm hadislerinin Kütüb-i Sitte'de varlığı her birinin tek başına değil; tamamının birlikte olan bir özelliğidir. Ebû Gudde, bu hususta şunları söylemiştir: "Her birinin fıkıh ve hadis alanlarında, diğerlerinde bulunmayan ve kendilerine has özellikleri yanında Kütüb-i Sitte, ahkâm hadislerinin çoğunu içermektedir. Sıhhat bakımından farklılıklarına rağmen hepsi birlikte, hadis alanında temel kitaplar olmuştur."⁴⁶

Amel edilen bütün hadisleri kapsama hedefi, eimme-i sittenin açıkça altını çizdiği hedefler arasında yer almaktadır. Dahası Buhârî, kitabını fıkha göre düzenlemiş, aynı meseleye müteallik farklı baplardaki hadisleri bir araya getirmiştir. Nâsîh olan hadisleri zikretmiş, hükmü kaldırılıp nesh edilmiş hadisleri rivâyet etmemiştir. Örneğin, ateşte pişmiş yemekten abdest meselesinde sadece abdestin gerekmediği rivâyetleri zikretmiştir.⁴⁷ Hz. Peygamber'in hanımı Meymûne'den onun ateşte pişmiş et yediği hâlde tekrar abdest almadan namaz kıldığı hadisini rivâyet ederken gerektiğine dair rivâyeti kitabına almamıştır. Yine aynı şekilde gusûl gerektiren hadiselerde amel edilen hadisi zikretmiş, "Nesh olmuş sudan su gerekir."⁴⁸ malindeki hadisi zikretmemiştir. Bu minvalde Buhârî'de örnek çoktur.

İmam-ı Müslim, *Sahih*'inde hem nâsîh hem de mensuhu birlikte rivâyet etmiş; ancak mensûh hadisin hükmünün kaldırdığını beyan etmiştir. Buhârî'nin zikretmediği "Ateşte pişmiş yemekten abdest alınız." hadisini ve "Sudan su gerekir." hadisini rivâyet etmiştir.⁴⁹

Ebû Dâvûd, amel edilen bütün hadisleri kitabına almayı hedeflemiştir. O, şöyle demiştir: "Biri, benim kitabımda rivâyet etmediğim bir sünnetten size bahsederse biliniz ki o hadis rivâyet edilecek şartlara uygun değildir."⁵⁰ Yine başka bir yerde: "Hadislerin tamamına ulaşma hususunda benim kadar çaba sarf eden bir kimse tanımıyorum."⁵¹ demiştir. Nevevî, Ebû Dâvûd'un bu sözünü şöyle yorumlamıştır: "Ebû Dâvûd *Sünen*'inde ahkâm hadislerinin tamamını veya çoğunu kapsamamıştır. Buhârî'de ve Müslim'de Ebû Dâvûd'un almadığı çok ahkâm hadisi vardır. Ebû Dâvûd şöyle söylemiştir: "İsnadı uygun her sünen hadisini kitabıma aldım. Belki doğrudan hadis değil de hadisten üretilmiş

⁴⁴ Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, (Dimaşk: Dâr Taybe, t.y.), 1, 104.

⁴⁵ İbn Hacer, *en-Nüket ala İbn's-Salâh*, 1, 298.

⁴⁶ Ebû Gudde, *Şurât'l-eimme es-sitte* mukaddimesi, s.56.

⁴⁷ Buhârî, Vudu, 50 : 207, Müslim, Hayz , 24: 356.

⁴⁸ Buhârî, vudu, 50: 287, Müslim, vudu, 41: 348.

⁴⁹ Müslim, hayz, 24: 353.

⁵⁰ Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd liehli Mekke*, s.34.

⁵¹ Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd li ehli Mekke*, s.35.

bilgilerden bazı istisnalar olabilir. Ancak bu istisnalar bile neredeyse yoktur.”⁵² Ebû Gudde, Ebû Dâvûd’un bu sözü hakkında: “Ebû Dâvûd’un sahih isnadlı bütün hadisleri kitabındakilere hasretmesi geriye kalanlar hakkında da yaptığı genelleme eksik bir sözdür. Zira Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i tek başına bütün sünen hadislerini kapsamamıştır. Bunun en büyük delili Zeyla’î’nin *Nasbu’r-râyesinde* İbn Hacer’in *et-Telhîs el-habîri*’nde de İbn Teymiye *el-Muntekâ min ahbâ’l-Mustafa* ve benzeri kitaplarda tahrir edilen hadislerdir. Bu hadisler arasında Ebû Dâvûd’un şartlarının altında ve üstünde *Sünen* hükmü içeren çok sayıda hadis vardır.”⁵³ demiştir.

Her ne kadar tek başına başaramamış olsa da Ebû Dâvûd’un sözlerinden amel edilen hadisleri toplama gayesi olduğu aşikârdır. *Sünen* hadislerinden kayda değer bir kısmını kitabına almıştır. Onun tahrir ettiği rivâyetlerin gayesi, diğer Kütüb-i Sitte kitapları ile hâsıl olmuştur. Kütüb-i Sitte’ye dâhil edilmesi ve Buhârî ile Müslim’den hemen sonra zikredilmesi bunu göstermektedir. Hattâbî, Ebû Dâvûd hakkında kendisinin öncü olduğunu amel ve ahkâm hadisleri olsun *Sünen*’de olsun kendisinden önce ve sonra kimsenin onun başarısına yetişemediğini söyler.⁵⁴ İbn Hacer, Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i hakkında “ahkâm’ın temeli” tabirini kullanmıştır.⁵⁵ Ebu Gudde ise Ebû Dâvûd’un *Sünen* kitaplarının en değerlisini, en kapsamlısını ve en faydalısını kaleme aldığı ifade eder.⁵⁶

Tirmizî, şöyle demiştir: “Bu kitaptaki bütün hadisler amel edilen hadisler olup ilim erbabı bu hadisleri hükümlerde delil olarak kullanmıştır. Bu kaideden müstesna sadece iki hadis vardır. Onlar da şunlardır...”⁵⁷ amel edilmeyen iki hadisi burada söylemiştir.

Nesâî’nin metodu Müslim’e yakındır. Nâsîh olanı ayrı mensûh olanı ayrı ayrı baplarda tahrir etmiştir. Buhârî ve Müslim örneğinde aktardığımız hadisleri farklı iki bapta aktarmaktadır.⁵⁸

Yukarıda aktardığımız bilgilerden kitapların itibar kazanmasında ve Kütüb-i Sitte gibi bir kavrama dâhil edilmesinde, amel edilen hadisleri önceliyor olması belirleyici bir rol oynamıştır. Müsned türünde yazılan kitapların yukarıda zikredilen özelliklerden uzak olması, Kütüb-i Sitte ve Hamse kavramlarından uzak kalma sebeplerinden biridir. Müsned metodu ile yazılan kitapların, ana hadis kaynakları arasına alınmayıp Kütüb-i Sitte kavramına dâhil edilmemesi meselesinde İbnü’s-Salâh, müsned sahiplerinin, her sahabîden aldıkları bütün rivâyetleri üst üste sıralamaları sebebini göstermiştir. Rivâyet ettikleri hadislerin delil olarak kullanılma meselesini göz ardı etmişlerdir. Bu sebepten müsnedlerin mertebesi gerilemiştir. Hâlbuki müsnedlerin müelliflerinin büyüklüğü tartışmasızdır.⁵⁹

⁵² Buhârî, gusûl, 28: 287, Müslim, vudû, 41: 348.

⁵³ Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd liehli Mekke*, s.34.

⁵⁴ Hattâbî, *Me’âlimüs-sünen*, I, 8.

⁵⁵ İbn Hacer, *et-Telhîs el-habîr fi tahrîc Ahâdis er-Râfi*, (Kâhire: Dâr Advâ, 2007), 2, 48.

⁵⁶ Abdülfettâh Ebû Gudde, *Ta’lik ala risâleti Ebî Dâvûd*, s. 9.

⁵⁷ Abdurrahmân b. Receb el-Hanbelî, *Şerh ilel et-Tirmizî*, (Ürdün: Mektebetü’l-Menâr, 1987), 1, 323.

⁵⁸ Ahmed b. Şu’ayb en-Nesâî, *el-Müctebâ mines-sünen*, (Halep: Matbûat İslâmiyye 1986), h. no: 171-182.

⁵⁹ Osman b. Abdurrahmân İbns-Salâh, *Ulûm el-hadîs*, (Beyrût: Dârü’l-Fikr, 1986), s.37-38.

V. Rivâyet Ettikleri Hadislerin Meşhur Olması

Muhaddislerin, senedi garîb hadisleri rivâyet etmekten çekindikleri bilinmektedir. Hedefleri, her zaman garîb rivâyetin zıttı olan insanlar arasında meşhur hadisleri talip olmuştur. Rivâyet tariki olarak ahâd da olsa fakihler ve fetva ehlinin katında biliniyor amel edilen hadisleri tercih etmişlerdir.⁶⁰ İbrahim Neha'î'nin, "Muhaddisler, garib hadisi sevmezlerdi." sözü nakledilmiştir. Yezîd b. Ebî Habîb'ten şu sözü nakledilmiştir: "Bir hadis işitirsen onu, kaybettiğin sana ait bir şey gibi ara. Eğer biliniyorsa al; aksi takdirde bırak." Hadis âlimlerinin uzak durduğu garib hadis, sened veya metninde illet olan hadislerdir. Söz konusu illet; râvîlerin tek başına tahammül derecesinde olmaması veya kendinden daha güvenilir râvîlere muhalif olması veya metni garip olup herhangi bir sebepten fetva ehli arasında amel edilmemesidir. Bu hususta Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Hadis ehli, bir hadise, bu hadis "garib" veya "fâide" derse bil ki o hadisin ya yanlış ya birbirine karıştırılmış veya muhaddisin bir hatası veya senedi olmayan bir rivâyettir. Şu'be ve Süfyân bile rivâyet etse."⁶¹ Buhârî ve Müslim, bu tanımla garib hadisten açık bir şekilde kaçınmışlardır. Zira onların tahrir ettikleri hadislerde sıhhat şartı aramışlardır. Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde bir garib hadis bulmak mümkün bile değildir. Eimme-i sittenin geri kalanlarının bazıları, açık bir şekilde garib hadisten kaçındıklarını ifade etmişlerdir. Kitaplarındaki hadisleri inceleyerek garib hadisten kaçındıkları gerçeğini görebiliriz. Ebû Dâvûd'tan şu söz nakledilir: "Kitabıma aldığım hadislerin çoğu meşhurdur. Hadis ile işigal eden herkeste bulunan rivâyetlerdir; ancak herkes, onları birbirinden ayırt etmeye muktedir değildir. Rivâyetlerimin meşhur oluşu bir övünç kaynağıdır. Zira garib hadis, Mâlik'ten, Yahya b. Saîd'ten veya güvenilir imamlardan da gelse delil olarak kullanılmaz".⁶²

Garib hadisten kaçındıkları, amel edilen hadisleri rivâyet etmelerinden de anlaşılmaktadır. Zira garib, amel edilene zıttır ve ulema, onunla amel etmekten sakındırmıştır. Belki de Dârekutnî'nin asıl hadis kitaplarının arasında sayılmamasının arkasındaki sebep büyük rütbesi, derin ilmine karşın kitabında garib ve illeti rivâyetleri toplamış olmasıdır. İbn Teymiyye, bu hususta şunları söylemiştir: "Dârekutnî, kitabında sünenin gariplerini toplamayı hedeflemiştir. Bu sebepten dolayı başkasının rivâyet etmediği zayıf ve mevzu hadisleri rivâyet etmiştir."⁶³

VI. Makbûl ve Merfû Hadisleri İhtiva Etmeleri

Bir hadis kitabını asıl kitaplar arasına alma kıstasları arasında kitabın içeriğinin sadece merfû hadislerden ibaret olması kıstası bulunmaktadır. Bir kitabın merfû hadisler yanında diğerlerini de ihtiva etmesi onun Kütüb-i Sitte kavramına dâhil olmasına engel teşkil etmiştir. İmam Mâlik'in *Muvattâ'*sının Kütüb-i Sitte kavramına alınmamasının en önemli sebeplerinden biri, merfû hadisler yanında sahabe ve tabiin hadisleri ile fukaha görüşlerine de yer vermesidir. Kütüb-i Sitte arasına

⁶⁰ Abdülfettâh Ebû Gudde, *Ta'lik ala risâleti Ebî Dâvûd*, s. 47.

⁶¹ Abdurrahmân b. Receb el-Hanbelî, *Şerh ilel et-Tirmizî*, 2, 623.

⁶² Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd liehli Mekke*, s.37.

⁶³ Ahmed b. Abdualîm İbn Teymiye, *Mecmû el-fetâvâ*, (Medîne Münevvere: Mecma Melik Fehd, 1995), 27, 166.

alınma kıstaslarından bir diğeri hepsinin birlikte, birbirini tamamlayarak Hz. Peygamberden gelen merfû metinleri ihtiva etmesidir. H'ulî, Kütüb-i Sitte'nin çok azı hariç neredeyse bütün sahih hadisleri ihtiva ettiğini söylemektedir.⁶⁴

Kütüb-i Sitte'nin bütün sahihleri ihtiva ettiğini, Sâlih eş-Şâmî'nin *Meâlimüs-sünnetin-nebeviyye* adlı eseri vasıtasıyla izah etmek istiyoruz. Eş-Şâmî, kitabını on dört hadis kitabından seçmeler yaparak oluşturmuştur. Topladığı hadis sayısı 3921'dir. Tekrarları hariç, asıl kitaplardaki sayı budur. İçlerinden 2131 hadis, Buhârî ve Müslim'de geçen hadislerdir. 2131 hadis, eş-Şâmî'nin topladığı hadislerin %55'ini teşkil etmektedir. Kütüb-i tisâ'da ise %94 teşkil 3691 hadis bulunmaktadır.⁶⁵

Biz, merfû hadis hususunda Dârimî'nin Kütüb-i Sitte'de bulunmayan hadislerini inceleyip saydık ve 170 civarında hadis tespit ettik. Bu 170 hadisin çoğu, ahkâm hadisi değildir; ekseriyetle mürsel veya münkatı rivâyetlerdir. Böylece eş-Şâmî'nin zikrettiği oran Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel'in hadisleridir. Zira Mâlik'in ziyadeleri nadir, Dârimî'nin ise azdır. Geriye Kütüb-i Sitte ve Ahmed kalmaktadır ki açık bir şekilde Kütüb-i Sitte dışında kalan merfû hadis sayısı çok azdır.

Bazı hadis kitaplarının merfû hadisler yanında mavkuf ve maktu' rivâyetleri ihtiva etmeleri asıllar arasında sayılmamalarına sebep olmuştur. Bu durum, Dârimî'de açık bir şekilde gözükmektedir. El-Alâî, merfû olmayan rivâyetler alması bağlamında Dârimî'nin *Sünen*'i hakkında şöyle söylemiştir: "İçindeki mürsel ve mevkuף hadislere rağmen İbnü Mâce'den evladır."⁶⁶ El-Alâî göre, Dârimî'yi tercih etmek evla gibi gözükse de bazı ulema, merfû olmayan rivâyeti zikretmenin kitabı asıllar arasından çıkaracak kâfi bir sebep olarak görmektedir. Zira merfû hadislerin aksine merfû olmayan hadislerle amel etme zorunluluğunun delil olarak kabulü ihtilaflı bir meseledir. Merfû olmayan rivâyetleri nakleden kitabı esas kabul etmek isabetli olmayacaktır. Özellikle de merfû olmayan rivâyetlerin sayısı çok olursa! Ulemanın, Dârimî'nin asıl kitaplar arasına almamasında en önemli sebebi merfû olmayan rivâyetleri tahric etmesidir.

VII. Ümmetin Kabulüne Mazhar Olması

Ebû Gudde, Kütüb-i Sitte hakkında şunları söylemiştir: "Bu kitaplar, sıhhat farklılıklarına rağmen hadis alanında asıl kitaplar hâline gelmiştir. Eskiden günümüze, doğudan batıya ümmet olarak Müslümanlar, bu kitaplara izzet ve saygı ile bakmışlardır. Kütüb-i Sitte'nin değerini bilmek bu kitaplardan önce ve sonra yazılanlara saygıyla birlikte olmalıdır."⁶⁷ Kütüb-i Sitte'nin ümmet nezdinde kabulü, içindeki hadislerin sahih olduğu anlamına gelmemektedir. Bu hadis kitaplarının ulemanın ilgi ve kabulüne mazhar olmaları, onların üslup ve muhtevalarından razı olundukları anlamına gelmektedir.

⁶⁴ Muhammed A. el-Hûlî, *Miftâh es-sünne*, (Mısır: el-Mektebe et-Ticâriyye, t.y), s.28.

⁶⁵ Sâlih eş-Şâmî'nin *Mâlimüs-sünnetin-nebeviyye*, (Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2015), 1, 18-19.

⁶⁶ İbn Hacer, *en-Nüket ala İbn's-Salâh*, 1, 486.

⁶⁷ Ebû Gudde, *Şurât'l-eimme es-sitte mukaddimesi*, s.56.

Kütüb-i Sitte'nin ümmet nezdinde kabulü meşhur bir mesele olup kabulüne dair ulemadan çok sayıda nakil vardır. İbnü's-Salâh'tan, ümmetin Buhârî ve Müslim *Sahih*'lerini kabul ettiği sözü nakledilmiştir.⁶⁸ İbnü's-Salâh'ın bu sözünü eleştiren veya şartlı kabul eden olsa da genel olarak bir kabul hâsıl olmuştur. Tartışma Buhârî ve Müslim içeriğindekiyle olmuş; genel kabulünde olmamıştır. Kütüb-i Sitte'nin diğer kitaplarında bu genel kabul söz konusudur. Muhammed b. Mahled ed-Dûrî (ö. 331/943), Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i hakkında şöyle söylemiştir: "Ebû Dâvûd, *Sünen*'i tasnif edip insanlara okuyunca hadis ehlinin mushafı gibi oldu. İnsanlar, ona tabi oluyor, sözünün dışına çıkmıyordu. Döneminin insanları, onun ezberini ve üstünlüğünü ikrar etmişti".⁶⁹

Hattâbî'den şu sözü nakledilmiştir: "Biliniz ki din ilimlerinde Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i gibi şerefli bir kitap telif edilmemiştir. O, bütün insanların kabulünü kazanmıştır. Kitabı, ulema fırkaları ve farklı mezheplerden fakihler arasında hakemdir. Bu kitap, fakihlerin bütün müşküllerine derman olmuştur. Irak, Mısır, Mağrib ve yeryüzündeki daha birçok memleket onun hadisleri ile amel etmektedir."⁷⁰

Tirmizî şöyle söylemiştir: "Kitabımı tasnif edip Hicaz ulemasına arz ettim, rızalarına nail oldu. Daha sonra Irak ve Horasan ulemasına arz ettim onlar da razı oldu. Kimin evinde bu kitap varsa sanki evinde konuşan bir Peygamber vardır."⁷¹ İbn Reşîd, Nesâî'nin *Sünen*'i hakkında: "Sünen türünde tasnif edilmiş ender bir kitaptır. Sıralama ve düzeninde ondan üstünü yoktur. Buhârî ve Müslim metotlarını mezcetmiştir. İlel beyanında büyük emek içermektedir." demiştir.⁷²

İbn Mâce'nin *Sünen*'ini Ebû Zür'a er-Râzî'ye gösterdiği zaman Râzî'nin kitabı inceleyip şöyle dediği nakledilmiştir: "Eğer bu kitap, insanlar arasında yayılırsa korkarım ki câmi' metodunda yazılan kitapların çoğu atıl kalacaktır."⁷³

Kütüb-i Sitte'nin ümmet nezdinde kabul gördüğünün bir başka göstergesi, insanların, Kütüb-i Sitte'de bulunmayan bir hadise şüphe ile yaklaşacak kadar bu kitaplara itimat etmeleridir. Söz konusu kitaplara karşı oluşan bu güven, yukarıda tkrir ettiğimiz gibi, Kütüb-i Sitte'nin değinmediği sahih hadislerin çok az olmasıdır. İbnü'l-Kayyim, bu hususta şöyle söylemektedir: "Bir hadis, râvînin münker hadislerinden biri olduğuna delil, sahihler veya sünenlerden itimat edilen kitapların birinde yer almamasıdır."⁷⁴

VIII. Tahric Ettikleri Hadislerin Türleri ve Sınırlarında İttifâk

Buhârî ve Müslim sahih rivâyetleri tahric etmişlerdir. Onlar, sahihin tanımında müttefiklerdir. Kütüb-i Sitte'nin diğer müellifleri de aynı şekilde sahih rivâyetleri tahric etmişler ve sahihin tanımında Buhârî ve Müslim ile ittifak etmişlerdir. Onlar, hasen ve zayıf hadisleri de rivâyet etmişler

⁶⁸ İbn's-Salâh, *Ulûm el-hadîs*, s.28.

⁶⁹ Zehebî, *Siyer*, 13, 212.

⁷⁰ Hattâbî, *M'âlimüs-sünen*, 1, 6.

⁷¹ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *sü'âlâtü-Tirmizî li'l-Buhârî*, (Midîne Münevvere: Câmia İslâmiyye, 2003), 1,132.

⁷² İbn Hacer, *en-Nüket ala İbn's-Salâh*, 1, 484.

⁷³ Zehebî, *Siyer*, 13, 278.

⁷⁴ Muhammed b. Ebû Bekr el-Kayyim, *Tehzîbü's-sünen*, (Riyad: Mektebetü el-Maârif, 2007), 3, 251.

ve bu nevilere tanımında kendi aralarında ittifak etmişlerdir. Böylelikle kitaplarına aldıkları rivâyetler; sahih, hasen ve zayıf olmak üzere üçtür. Eimme-i sitteye göre sahih ve hasenin her birinin tanımı ve şartları vardır. Sahih ile hasen ayrımı konusunda Kütüb-i Sitte musanniflerinin dışında İbn Huzeyme, İbn Hibbân ve diğerleri, hadislerin isnad durumunu sahih ve zayıf olmak üzere iki bölüm altında işlemişlerdir. Onlar, hasen hadisi sahih türünün içinde görmüşlerdir. İbn Hibbân'ın metodunun farklılığı hakkında İbn Hacer şöyle söylemiştir:

“İbn Hibbân'a göre bir râvînin ayn cehaleti (şahsının bilinmemesi) kalktığı zaman, aksi tespit edilene kadar güvenilir bir râvî olur. Bu tanım, cumhur ulemaya muhalif garip bir görüştür. İbn Hibbân'ın *Sikât* adlı eserindeki metodu budur. Bu eserde, Ebu Hâtim'in üzerinde durduğu birçok muhaddis hakkında meçhul karar almıştır.”⁷⁵

Kütüb-i Sitte sahiplerinin hadis türlerinde ittifakı, kendi aralarında genel çerçevede sahihlik ve zayıflık takdirinde bir homojenlik kazandırmıştır. Bu durum, hadis tashihi ve tazifi süreçlerinde metod kuralları manzumesinde makes bulmuştur.

Şartlar, bu kitaplardan önce var olsa da eimme-i sittenin tamamının bir sahih rivâyette aynı şartları aramaları, onları bir hanede toplamaktadır. Aynî; Buhârî ve Müslim'in şartlarından bahsederken şöyle söylemiştir: “İkisinin de sahih şartı; baştan sona kadar sikamın (güvenilir) sikadan nakledilmesi, senedin muttasıl olması, şâz olmayışı ve illetin bulunmamasıdır.”⁷⁶ Kendisinin başka sahih kitapları da vardır; ancak Buhârî ve Müslim'in aradığı beş şart olmadan da hadise sahih sıfatını verebilmektedir. İbn Hibbân ve İbn Huzeyme, kitaplarına sahih adını vermişlerdir; fakat Buhârî ve Müslim, istenilen beş şartı aramamışlardır. Bu hususta İbn Hacer şöyle söylemektedir: “İbn Hibbân ve İbn Huzeyme, müellifin istediği şartlardaki sahihi tahrir etmemişlerdir. Zira onlar, sahih ile hasen arasında bir fark görmüyorlardı. Onlara göre hasen, sahihten ayrı bir tür değil; onun bir kısmıdır.”⁷⁷

Sonuç

Yapılan araştırmanın sonucu olarak şu noktalara dikkat çekmek mümkündür:

- Kütüb-i Sitte sahipleri büyük hadis hafızlarıdır. Kalem aldıkları kitaplar, yazıldıkları günden itibaren yüksek değere sahip olmuştur.

- Kütüb-i Sitte kavramı, IV./X. asrın ortasından itibaren önem kazanmıştır. İbnüs-Seken, dört kitabı, “dinin temeli” olarak niteleyerek bu önemi ziyadeleştirmiştir. Ayrıca İbn Mende, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî hadis âlimlerine Tirmizî'yi ekleyerek sayılarını beşe çıkarmıştır. Eimme-i hamseye son olarak İbn Mâce eklenerek Kütüb-i Sitte sahipleri tamamlanmıştır.

⁷⁵ Ahmed b. Ali İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, (Beyrût Müessesü'l-Azamî, 1971), 1, 208.

⁷⁶ Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Ümdetü'l-kârî şerh sahih el-Buhârî*, (Beyrût: Dâr İhyâ et-Türâs el-Arabî, t.y.) 1,6.

⁷⁷ İbn Hacer, *en-Nüket ala İbn's-Salâh*, 1, 290.

- Kütüb-i Sitte, bir kavram olarak ilk defa Muhammed b. Tâhir el-Kayserânî (ö. 507) tarafından kullanılmıştır. Kavram, *Etrâf el-kütüb es-sitte* ve *Şurût el-eimme es-sitte* adlı kitaplarında geçmektedir. İbnü Mâce'yi ilk olarak beş imam terimine ekleyen yine el-Kayserânî olmuştur.

-VII./XII. asrın başlarından günümüze kadar devam eden Kütüb-i Sitte kavramı literatürde yerini almıştır. Kütüb-i Sitte sahipleri; Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'dir.

- Muhaddislerin ibarelerinden tümevarım metodu yoluyla Kütüb-i Sitte'nin bu kavrama dâhil edilme kıstasları elde edilmiştir. Ümmetin itibarını kazanan söz konusu eserlerin seçiminin gelişigüzel olmadığı görülmüştür.

- Kütüb-i Sitte kavramına dâhil edilen en önemli kıstasları; söz konusu müelliflerin hadis âlimleri arasındaki itibarı, amel edilen ve merfû bütün hadisleri eserlerine alma gayreti içerisinde olmaları ve kitaplarını üzerine inşa ettikleri kurallarda ortak olmaları şeklinde sıralanabilir.

- Tespit edilen kıstaslara riayet edilmemesi Ahmed b. Hanbel ve Dârimî'nin müsnedleri gibi meşhur hadis eserlerinin söz konusu terimlere dâhil edilmeme sebebi olduğu görülmüştür.

Kaynakça

Arnaût, Şuayb. Sünen İbn Mâce tahkiki girişi, Dâr Risâle âlemiyye, Dımaşk 2009.

Aynî, Mahmûd b. Ahmed, Ümde'tü'l-kârî şerh sahîh el-Buhârî, Dâr İhyâ et-Türâs el-Arabî, Beyrût t.y. I,6.

Bağcı, H. Musa, el-Kütübü's-Sitte Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Otoritesini Oluşturan Faktörler, İslamî İlimler Dergisi, 2007, cilt: II, sayı: 2, s. 124.

Bağdâdî, Ahmed b. Ali Hatîb, Târîh Bağdâd. Dâru'l-Garb el-İslâmî, Beyrût 2002.

Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali Marifetü's-Sünen ve'l-Âhar, Câmiatü'd-Dirâsât el-İslâmiyye, Karaci 1991.

Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, 1979, sayı: 3, s. 103-126.

Dilek, Mehmet. Hadis tahric şartları açısından kütüb-i sitte, İpek Yayınları, İstanbul 2009.

Dilek, Mehmet, Hadis el kitabı, Editör Eyüp Baş Editör, Zişan Türcan, Grafiker Yayınları, Ankara 2021.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, Risâletü Ebî Dâvûd li ehli Mekke, Mektebetü'l-Matbûât el-İslâmiyye, Halep 2005.

Ebu Gudde, Abdulfettâh, Hâzîmî'nin şurutu'l-e'imme tahkiki, el-Matba' el-İlmiyye, Halep 2005.

Hamîd, Sa'd b. Abdullah Menâhîcu'l-Muhaddisîn, Dâru Ulumi's-Sünne, Riyad 1999.

Hattâbî, Hamed, Me'âlimü's-sünen, el-Matba el-İlmiyye, Halep: 1932.

İbn Asâkir, Ali b. el-Hasan, Târîhu Dımaşk, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1995.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali en-Nüket alâ kitâb İbn's-Salâh, el-Câmiâ el-İslâmiyye, Medîne Münevvere 1984.

İbn Hacer, Lisânü'l-mîzân, Müessesetü'l-Azamî, Beyrût 1971.

İbn Hacer, et-Telhîs el-habîr fî tahrîc Ahâdis er-Râfi, Dâr Advâ, Kâhire 2007.

İbn Hacer, Tehzîb et-tehzîb, Dâiretu'l-Maârif en-Nizâmiyye, Hindistan, 1326.

- İbn Mende, Muhammed b. İshak Risâle fî beyâni fazli'l-ahbâr ve şerhi mezâhibi ehli'l-âşâr ve hakîkati's-sünen ve tashîhi'r-rivâyât (Şûrûţü'l-e'imme), Dârü'l-Müslim Riyad: 1416.
- İbn Teymiye, Ahmed b. Abdulalîm, Mecmû el-fetâvâ, Mecma Melik Fehd, Medîne Münevvere 1995.
- Hanbelî, Abdurrahmân İbn Receb, Şerh ilel et-Tirmizî, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün 1987.
- Hûlî, Muhammed, Miftâh es-sünne, el-Mektebe et-Ticâriyye, Mısır t.y.
- İbn's-Salâh, Osman b. Abdurrahmân, Siyânetü sahihi Müslim, Dârü'l-Garb el-İslâmî, Beyrût 1408.
- İbn's-Salâh, Ulûm el-hadîs, Dârü'l-Fikr, Beyrût 1986.
- İtir, Nureddin, el-İmâm et-tirmizî, ve'l-müvâzene beyne câmi'î ve's-sahîhayn, Müessesür-Risâle, Beyrût 1988.
- Kandemir, M. Yaşar. "Cemmâ'ilî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 7: 338-340. Ankara: TDV Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar. "İbnü'l-Kayserânî" DİA İslam Ansiklopedisi, 21: 109-111. Ankara: TDV Yayınları.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah Keşfüz-zunûn an esâmî el-kütüb ve'l-funûn, Mektebetü Müsennâ, Bağdâd 1421.
- Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr, Tehzîbü's-sünen, Mektebetü el-Maârif, 2007.
- Kannevcî, Muhammed Sıddık Han b. Hasan b. Alî, el-Hitta fî zikri's-sihâh es-sitte, Darü'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 1985.
- Leknevî, Muhammed et-Ta'lik el-mümecced alâ Muvattâ Muhammed, Dâr el-Kalem, Dımaşk 2005.
- Makdisî, Muhammed b. Tâhir Şurûţ'l-kütübî's-sitte, Mektebetü'l-Matbuât el-İslâmiyye, Halep 2005.
- Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb, el-Müctebâ mines-sünen, Matbuât İslâmiyye Halep 1986.
- Nevevî, Yaha b. Şeref, et-Takrîb ve't-teysîr, Dâr Taybe, Dımaşk t.y.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, Fethul-mugîs bişerhi elfiyyeti'l-hadîs, Mektebetüs-Sünne, Mısır 2003.
- Silefî, Ebû Tâhir Süneni Ebî Dâvûd, el-Matba'l-İlmiye, Halep 1932.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Tedrîbü'r-râvî fî şerhi takrîb en-Nrvâvî, Dımaşk Dâr Taybr, Dımaşk, t.y.
- Şâmî, Sâlih, eş- Mâlimüs-sünnetin-nebeviyye, Dârü'l-Kalem, Dımaşk 2015.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, sü'âlâtü-Tirmizî li'l-Buhârî, Câmia İslâmiyye, Midîne Münevvere, 2003.
- Polat, Salahattin "İbnüs-Seken" DİA İslam Ansiklopedisi, XXI, 202-203.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, Siyer a'lâm en-nubelâ, Müessesür-Risâle, Beyrût 1985.
- Zehebî, Tezkiretü'l-huffâz, Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrût 1998.
- Zirkî, Hayreddin el-E'lâm, Dârü'l-İlim lilmelâyîn, Beyrût 2002.